

مقاله پژوهشی: بررسی کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌های تحولات

سیاسی - امنیتی یمن

سعید خزایی، احمد ایمانی پور، عظیم علیزاده، مهرداد مؤمنی زاهد^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۱۳

چکیده

زمینه و هدف: عربستان به بهانه مقابله با جنبش انصارالله یمن، ائتلافی از دولت‌های مرتجع منطقه ایجاد کرد و با حمایت کشورهای غربی اقدام به تهاجم نظامی همه‌جانبه علیه مردم مظلوم یمن و محاصره این کشور نمود. به این ترتیب تحولات سیاسی یمن جنبه امنیتی پیدا کرد و با پیچیدگی و عدم قطعیت همراه شد. هدف این تحقیق که بر اساس این تحولات شکل گرفت، شناسایی مهم‌ترین کنشگران داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی و عوامل کلیدی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و پیشران‌های مؤثر بر تحولات سیاسی - امنیتی یمن می‌باشد.

روش: پژوهش این مقاله به لحاظ هدف: توسعه‌ای - کاربردی و به لحاظ روش: موردی - زمینه‌ای و به لحاظ ماهیت: آمیخته می‌باشد. بر اساس رویکرد سناریونویسی GBN داده‌های مورد نیاز آن به سه شیوه مطالعات اکتشافی و پیش‌برداری، انجام مصاحبه حضوری با تعداد ۲۰ نفر از خبرگان یمن و در ادامه اخذ نظرات ۳۷ نفر از مدیران و مسئولین درگیر در حوزه تحولات سیاسی - امنیتی یمن با رویکرد تمام‌شمار با استفاده از پرسشنامه به شیوه نمونه‌گیری هدفمند، جمع‌آوری گردید و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و تحلیل آماری و یافته‌های میانگین رتبه‌ای خبرگان با آزمون فریدمن با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان‌دهنده مهم‌ترین کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر تحولات سیاسی - امنیتی یمن از منظر خبرگان است که مبتنی بر آن عدم قطعیت‌های بحرانی و سناریوهای پیش‌رو قابل استخراج و ارائه است.

کلیدواژه‌ها: تحولات سیاسی - امنیتی یمن، کنشگران، عوامل کلیدی، پیشران.

۱. استاد دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و مطالعات راهبردی

۲. دانشجوی دکتری مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و مطالعات راهبردی

۳. دانشجوی دکتری مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و مطالعات راهبردی (نویسنده مسئول)

a.alizadeh.phd@gmail.com

۴. دانشجوی دکتری مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و مطالعات راهبردی

مقدمه

تحولات بیداری اسلامی موجب شد تا پتانسیل و ظرفیت‌های ذخیره‌شده مردمی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا که دارای موقعیت ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک ممتازی می‌باشد، رها و آزاد گردد. این تحولات منجر به تغییر مختصات هندسه قدرت در منطقه گردیده و خواهد شد و قدرت‌های جهانی، در حال ایفای نقش و کنشگری فعال در منطقه در راستای اهداف استعماری و منافع ملی خود می‌باشند. کشور یمن، دارای موقعیت ویژه جغرافیایی و کانال ارتباطی شرق و غرب دنیا از طریق تنگه مهم باب المندب بوده و از جمله کشورهایی است که موج مخالفت‌ها و اعتراض به نظام حاکم بر آن به دلیل سرسپردگی به غرب و اجرای سیاست‌های آمریکا در منطقه و وابستگی به سران مرتجع عربی به خصوص عربستان، از سال‌ها قبل توسط قبایل به خصوص قبیله حوثی‌ها که از شیعیان زیدیه متأثر از انقلاب اسلامی ایران بودند آغاز گردیده است. بازیگران متعددی در محیط سیاسی - امنیتی یمن با هدف کسب منافع خود، علاقه‌مند به ایفای نقش و کنشگری در منطقه می‌باشند که نقش جمهوری اسلامی ایران و عربستان در این حوزه پررنگ‌تر از بسیاری از بازیگران است که به همراه نیروهای انقلابی درون یمن در مصاف با سایر نیروهای حاضر در صحنه اعم از ایالات متحده آمریکا، روسیه، فرانسه، کشورهای حاشیه خلیج فارس، مصر، پاکستان و غیره به نقش‌آفرینی در تحولات یمن مشغول می‌باشند.

با توجه به ناکارآمدی روش‌های متداول برنامه‌ریزی، با پیدایش و گسترش دانش آینده‌پژوهی، تغییراتی شگرف در شیوه‌های جدید برنامه‌ریزی ایجاد گردید که به نوبه خود در شیوه نگرش و روش‌هایی که برای شناخت و حل مسئله به کار می‌رفت تغییراتی بنیادین پدید آورد که تلاش دارد سازمان‌ها را از وضعیت واکنش‌زده به کنشگر و مبتکر تبدیل نماید و بر اساس آینده‌های ممکن و محتمل، آینده مطلوب را ارزش‌گذاری کند و در جهت ساخت آن آینده گام بردارد. آینده‌پژوهی در چارچوب آینده‌های محتمل و ممکن، شناسایی فردها را امکان‌پذیر سازد و در گام بعد، در قالب آینده‌های مطلوب،

فرداهای دلخواه را بیافریند (خرایی، ۱۳۸۸: ۷) در ادوار گذشته، روش‌های برنامه‌ریزی سنتی که بیشتر بر پایه پیش‌بینی‌های قطعی استوار بودند شاید در بازه زمانی کوتاه و معینی موفق بوده‌اند، ولی دیر یا زود با ظهور رویدادهای پیش‌بینی‌نشده و غافلگیرکننده، ناتوانی راهبردهای طراحی‌شده بر اساس این‌گونه پیش‌بینی‌ها برای دستیابی به اهداف سازمانی، آشکار خواهد شد. در چنین شرایطی که پیش‌بینی و تصویر کردن روند، سعی بر نادیده گرفتن عدم قطعیت‌ها و تنها ارائه یک پیش‌بینی برای مدیران را دارد، به روشی نیاز است که عملاً مدیران را با چشم‌اندازهای متفاوت از آینده روبه‌رو نماید. امروزه رویکردهای آینده‌پژوهی در عرصه برنامه‌ریزی بر یافتن کنشگران عوامل کلیدی و پیشران‌ها تأکید دارند تا از این راه برنامه‌ریز با در اختیار داشتن اهرم کنترل و مدیریت آینده، به معماری مطلوب آینده بپردازد. لذا با توجه به تغییرات سریع محیطی و عدم اطمینان حاصل از آن، ضرورت برنامه‌ریزی استراتژیک و آینده‌پژوهی برای مقابله با تغییرات احتمالی آتی، بیش‌ازپیش آشکار می‌گردد. در رویکرد سنتی برنامه‌ریزان آینده را به‌صورت الگویی خطی از زمان حال می‌بینند. وجود چنین دیدگاه و رویکردی یک مسئله و ایراد اساسی است؛ زیرا آینده الزاماً ادامه روند خطی گذشته و حال نیست و می‌تواند به‌صورت نوین باشد و در شکل‌پذیری آینده هر پدیده، عوامل متعدد و گاهی جدید دخالت دارند لذا تصمیم‌گیری آینده جراثم تنها بر اساس تجارب گذشته، غفلت از رصد تغییرات آتی را در پی خواهد داشت. لذا باید واکنش‌های انعطاف‌پذیری برای کاهش یا حذف خسارت‌های احتمالی آینده تدارک دید و برای مواجهه با عدم قطعیت‌ها و موضوعات مهم آینده مجهز و آماده شد (علیزاده، ۱۳۸۷: ۳۵).

امروزه کمتر اندیشمندی را می‌توان یافت که بر اهمیت و ضرورت آینده‌پژوهی و روش‌های آن تأکید نداشته باشد. آینده‌پژوهی با سرعتی شتابان در حال ارتقاء جایگاه خود در فرایندهای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری دولت‌ها و سازمان‌ها است و هر جامعه و سازمانی که خواستار تحولات بنیادی است ضرورتاً باید از روش‌های مختلف آینده‌پژوهی، نظیر «برنامه‌ریزی بر پایه سناریو» استفاده نماید که لازمه و اقدامات تمهیدی

آن بر اساس مدل‌ها و الگوهای مختلف شناسایی کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌ها می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

توماس جی. چرماک^۱ در کتاب برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، رویکردهای گوناگونی را برای این روش مطرح نموده است. این رویکردها شامل رویال داچ شل و شبکه جهانی کسب‌وکار، مکتب فرانسوی، گروه آینده، ویلسون و رالستون، سناریوهای مرجح، لیندگرن و باند هولد، تصمیم‌های راهبردی بین‌المللی، سناریوهای شیوه‌نامه‌ای، سناریوهای صنعت و روش‌های خلاقانه نرم می‌باشند (چرماک، ۲۰۱۰: ۶۴-۶۰). در این تحقیق به لحاظ فراگیری، رویکرد شبکه جهانی کسب‌وکار که مبتنی بر عدم قطعیت بحرانی است انتخاب می‌شود و بر اساس چارچوب این رویکرد به بررسی کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌ها پرداخته می‌شود. لذا ابتدا به معرفی این رویکرد پرداخته می‌شود.

رویکرد عدم قطعیت بحرانی موسوم به G.B.N.

این دیدگاه فراگیر که به کوشش شبکه جهانی کسب‌وکار (جی بی ان)، به کار گرفته شد، حاصل کاربست سناریو از شرکت شل می‌باشد. جی بی ان با تلاش پیتزر شوارتز و همکارانش بنیان نهاده شد و در آغاز پی‌یر واک در سال‌های آغازین دهه شصت میلادی، کاربست مفاهیم کان را و با اصلاح و بهبود این مفاهیم چارچوب ویژه‌ای را پدید آورد. شوارتز سرپرستی بخش برنامه‌ریزی شل را بر عهده گرفت و سرانجام شبکه جهانی کسب‌وکار را با همکارانش بنیان گذاشت که شبکه‌ای از افراد برجسته در آن وجود داشت و رویکرد جی بی ان را معرفی نمودند. در این رویکرد، فرایند سناریوسازی شامل هشت مرحله است که عبارت‌اند از: مرحله اول شناسایی موضوع یا تصمیم اصلی، مرحله دوم شناسایی و مطالعه نیروهای کلیدی در محیط موضوعی، مرحله سوم یافتن نیروهای

پیشران در کلان‌محیط، مرحله چهارم رتبه‌بندی عوامل کلیدی و نیروهای پیشران بر مبنای دو معیار میزان اهمیت برای موفقیت و میزان عدم قطعیت، مرحله پنجم توسعه و گزینش منطق کلی سناریو، مرحله ششم شکل‌گیری و توسعه سناریو است، مرحله هفتم بررسی مضامین سناریوهای توسعه‌یافته و مرحله هشتم انتخاب پیش‌نشانگرها^۲ می‌باشد (چرماک، ۲۰۱۰: ۶۴). نادر زالی نیز به نقل از پیتر شوارتز، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو را در هشت گام به شرح زیر توصیف کرده است:

گام اول: شناخت موضوع و تصمیم اصلی

گام دوم: فهرست عوامل کلیدی

گام سوم: شناسایی نیروهای پیشران کلیدی

گام چهارم: طبقه‌بندی بر اساس اهمیت و عدم قطعیت

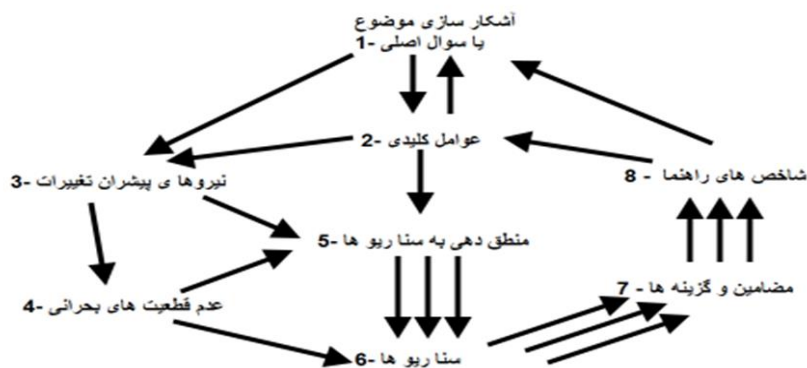
گام پنجم: شناسایی عدم قطعیت‌های بحرانی

گام ششم: تدوین سناریوها

گام هفتم: تحلیل پیامدها و نتایج هر سناریو

گام هشتم: انتخاب نشانگرهای راهبردی (زالی، ۱۳۹۲: ۱۰۴-۱۰۰)

شکل ذیل گام‌ها و مراحل اجرای سناریو را نشان می‌دهد:

شکل ۱. فرایند سناریونویسی با رویکرد جی‌بی‌ان (منبع: پیتر شوارتز)

1. Uncertainty
2. Leading Indicators

چارچوب نظری

پژوهش حاضر، به دلیل پیچیدگی‌های کشور یمن و سرعت بالای تحولات در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و نظامی این کشور و همچنین وجود بازیگران متعدد با منافع متفاوت، از رویکرد عدم قطعیت بحرانی که موسوم به GBN می‌باشد، انتخاب گردیده و کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌ها بر این اساس شناسایی و مورد سنجش قرار گرفته‌اند. در این تحقیق تلاش می‌گردد تأثیر کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌ها بر تحولات سیاسی - امنیتی یمن سنجیده شود تا از این طریق بتوان به تدوین سناریوهای ممکن و محتمل درباره تحولات سیاسی - امنیتی یمن و تفکر درباره آن، درک بهتری کسب کرده و پتانسیل تأثیرگذاری خود را در عرصه تحولات سیاسی - امنیتی یمن بهتر تشخیص دهند.

سؤال تحقیق

کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر تحولات سیاسی - امنیتی یمن چه تأثیری بر تحولات دارند؟

گزارش نتایج مصاحبه‌ها

سؤال ۱- برای شناسایی و توصیف تحولات سیاسی و امنیتی یمن به چه عواملی باید توجه نمود؟

- توصیف شرایط داخلی را بر اساس شرایط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و... باید تهیه گردد.
- شناخت با یگان منطقه‌ای با محوریت عربستان و سپس سایر کشورها باید به دقت دنبال گردد.
- در گام بعدی بازیگران بین‌المللی و منافع و توان و ظرفیت آن‌ها باید مورد توجه قرار گیرد.

- تحلیل شرایط بدون توجه به روندهای بین‌المللی (کلان‌روندها) می‌تواند تحلیل‌ها را به خطا بکشاند. لذا لازم است محیط دور و کلان‌روندها و تأثیر آن‌ها بر محیط یمن به‌دقت تحلیل گردد. لذا یمن را نمی‌توان خارج از منظومه تحولات منطقه بررسی نماییم.
- شناخت بازیگران؛ ظرفیت آن‌ها، منافع آن‌ها و نوع رویکرد آن‌ها (تدافعی، انطباقی، فعال یا تعاملی) بسیار مهم است.
- توجه به ورود قدرت‌های بزرگ و کنشگری در منطقه
- عربستان، یمن را در حوزه امنیت ملی خود قلمداد می‌نماید و منافع ملی خود را کنشگری فعال و وابسته بودن یمن به عربستان می‌داند.
- اهمیت موقعیت باب‌المنذب به‌عنوان شاهراه تبادلات اقتصادی شرق و غرب
- بر اساس وصیت ملک عبدالعزیز عزت و ذلت عربستان در گرو ذلت و عزت یمن خواهد بود.
- جنگ‌آوری، استقامت و قانع بودن از عوامل کلیدی مردم یمن می‌باشد.
- جمعیت قابل توجه زیدیان در یمن
- امنیت و امکان پاسخگویی به نیاز مردم بسیار مهم است.
- اهمیت گسترش حضور و فعالیت داعش و القاعده در یمن
- تخریب گسترده زیرساخت‌های یمن برای وابستگی بیشتر به عربستان برای دوران پس از مخاصمه
- اهمیت مصوبه شورای امنیت علیه انقلابیون یمن
- در بهترین حالت انصارالله می‌تواند به الگوی اقلیم کردستان عراق دست یابد. در این وضعیت در منطقه جغرافیای خود دارای خودمختاری و در دولت مرکزی دارای قدرت مناسب می‌باشد.
- در مرحله دوم الگوی حزب‌الله در یمن برای انصارالله مطلوب خواهد بود که دارای قدرت، تأثیرگذاری و عدم مسئولیت اجرایی است.

- برای روسیه ادامه مخاصمه وضعیت مطلوبی است که انرژی عربستان را تخلیه نماید.
- ساختار اجتماعی یمن، قبیله‌ای است و قبیله حاشد مهم‌ترین قبیله در یمن است.
- جنگ یمن به صورت فرسایشی درآمده و عربستان را در وضعیتی قرار داده که نه راه پس دارد و نه راه پیش و با ناکامی مواجه گردیده است و در یک بن‌بست قرار گرفته است.
- عربستان با بمباران شدید یمن تمامی زیرساخت‌ها و تأسیسات عمومی و مراکز درمانی این کشور را از بین برده است.
- عربستان حقوق بشر را در یمن نقض نموده و فجیع‌ترین جنایات را در این کشور انجام داده است.
- دولت منصور هادی همچنان به عنوان دولت رسمی یمن در مجامع بین‌المللی شناخته می‌شود و به همین دلیل امکان پیگیری این فجایع در سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشر وجود ندارد.
- بازیگران و جریان‌های عمده داخلی یمن عبارت‌اند از: شش جریان:
 - ۱- انصارالله؛ ۲- معتمر؛ ۳- حراک جنوبی؛ ۴- القاعده؛ ۵- حزب اصلاح (اخوان المسلمین)؛ ۶- منصور هادی.
- یمن در حوزه بحث امنیت ملی عربستان مطرح است و سوریه در حوزه سیاست خارجی عربستان.
- یمن فقیرترین و در عین حال ثروتمندترین کشور منطقه است ولی فساد بسیار بالایی را دارا می‌باشد.
- انصارالله در حال حاضر در بُعد نظامی در تأمین تسلیحات سبک مشکل خاصی ندارد ولی در تأمین تسلیحات سنگین مشکل دارد. در بُعد رسانه‌ای بسیار ضعیف بوده و عرصه را تقریباً به حریف واگذار کرده است و بنیه‌ای برای مقابله ندارد.

- بزرگ‌ترین سرمایه انصارالله حمایت مردمی است.
 - کنشگران داخلی بحران یمن عبارت‌اند از: انصارالله، کمیته‌های انقلابی و مردمی ارتش یمن، دولت هادی، استقلال طلبان جنوب (حراک) شیوخ قبایل، جریان‌های نظامی و سیاسی، علمای دینی، القاعده و داعش
 - کنشگر در قالب ائتلاف: عربستان، امارات، قطر، بحرین، کویت، جیبوتی، سودان، مصر
 - کنشگران منطقه‌ای نزدیک بحران یمن عبارت‌اند از: شورای همکاری خلیج (فارس)، عمان، حزب الله لبنان اریتره، رژیم صهیونیستی، سومالی
 - کنشگران منطقه‌ای دور به بحران یمن عبارت‌اند از: عراق، ترکیه، سازمان همکاری اسلامی، پاکستان، سوریه، افغانستان
 - کنشگران بین‌المللی به بحران یمن عبارت‌اند از: آمریکا، شورای امنیت، روسیه، اتحادیه اروپا، فرانسه، چین، هند، سازمان کشورهای غیرمتعهد
- سؤال ۲: عوامل کلیدی در بحران یمن از نظر شما کدام است؟
- اهمیت ژئوپلیتیک و راهبردی یمن برای عربستان و قدرت‌های جهانی و حمایت آن‌ها از ائتلاف
 - موقعیت باب المندب و شاهراه تبادلات اقتصادی شرق و غرب
 - وجود روحیه ایستادگی و مقاومت در بین شیعیان زیدی و انقلابیون یمن
 - جمعیت ۳۰ تا ۴۵ درصدی زیدی و حاکم بودن اعتقاد جهاد و قیام بالسیف در بین آن‌ها به‌خصوص اصول اعتقادی انصارالله مبنی بر ضرورت مبارزه با آمریکا و رژیم صهیونیستی
 - ساختار قبیله‌ای کشور یمن
 - کاهش نفوذ و قدرت و توان سنتی عربستان در یمن
 - تشکیل و همگرایی ائتلاف با محوریت عربستان برای مقابله با انصارالله
 - حمایت آشکار و پنهان (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظامی) ج.ا.ا از انصارالله

- گسترش حضور و فعالیت داعش و القاعده در یمن
 - تسلیحات سنگین و نیمه سنگین انقلابیون و انصارالله از یک سو و ائتلاف از سوی دیگر
 - ذخایر عظیم نفت و گاز یمن
 - قدرت نفوذ و عملیات نظامی یمنی ها در عربستان
 - بهره مندی از سواحل طولانی یمن برای (ترانزیت کالا، توریسم، شیلات و ...)
 - اهمیت امنیت عربستان برای آمریکا به خصوص چاه ها و مناطق نفتی
 - ایده و طرح ساخت مرکز منطقه ای برای تجارت جهانی در جنوب یمن (مدینه النور)
- سؤال ۳- نیروهای پیشران در بحران یمن کدامند؟
- منابع مالی فراوان عربستان و ائتلاف برای مقابله سیاسی، اقتصادی و نظامی با انقلابیون یمن
 - انهدام زیرساخت های اساسی در یمن به منظور ناکارآمد نمودن انصارالله برای آینده یمن
 - توسعه ضریب نفوذ رسانه های جهانی در منطقه و عملیات رسانه ای وسیع جبهه ائتلاف علیه انصارالله
 - ورود و موضع گیری قدرت های بزرگ جهانی در صحنه تحولات منطقه در حمایت از ائتلاف
 - توان نظامی (هوایی، دریایی) ائتلاف در مقابله با انقلابیون
 - قدرت انصارالله در حفظ مقاومت، دستیابی به تسلیحات راهبردی، پاسخگویی متناسب به عملیات های عربستان، ابتکار عمل و استمرار فشار به عربستان

روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر با عنایت به موضوع این تحقیق که به دنبال حل نیاز و مشکلی شناخته شده؛ یعنی شناخت، تجزیه و تحلیل کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران های

تحولات سیاسی - امنیتی تحولات یمن به‌منظور اکتشاف سناریوهای ممکن، محتمل می‌باشد، از منظر هدف یک تحقیق کاربردی است؛ و با عنایت به موضوع تحقیق که به دنبال توصیف جزء به جزء یک موقعیت یا شرایط؛ یعنی توصیف کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌های تحولات سیاسی - امنیتی تحولات یمن به‌منظور اکتشاف سناریوهای ممکن، محتمل می‌باشد و به دنبال پاسخگویی به پرسش‌هایی مانند چه اتفاقی دارد می‌افتد؟ و چه کسی؟ با کمک شناخت محیط، تحلیل عوامل کلیدی، تحلیل پیشران، شناخت و تحلیل بازیگران، منافع، توان و اهداف آنان از منظر ماهیت، یک تحقیق توصیفی است. لذا تحقیق به لحاظ هدف، از نوع تحقیقات «توسعه‌ای-کاربردی» می‌باشد و دارای ماهیت موردی، زمینه‌ای است.

با توجه به اینکه یافته‌های تحقیق از طریق کیفی و داده‌های کمی حاصل شده است و با داده‌های کمی و معانی مفاهیم، تعریف‌ها و نمادها سروکار دارد، رویکردی ترکیبی-اکتشافی دارد و ماهیت تحقیق، آمیخته می‌باشد.

جامعه آماری پژوهش حاضر را ۴۵ نفر از خبرگان راهبردی تحولات سیاسی-امنیتی یمن شامل وزارت امور خارجه، نیروی قدس سپاه، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و مدیریت راهبردی، دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی، وزارت اطلاعات و غیره دارای ویژگی‌هایی اعم از؛ تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری در حوزه‌های مرتبط با تحولات سیاسی-امنیتی و دارای حداقل دو سال تجربه و مسئولیت در حوزه مطالعات یمن تشکیل می‌دهد. حجم نمونه با بهره‌گیری با تعقیب رویکرد تمام‌شمار تا سطح اشباح نظری تا سطح ۳۷ خبره تعیین گردید.

روش نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت همتاگزینی می‌باشد. به‌منظور گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی با ابزارهای فیش‌برداری، مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده است؛ در روش کتابخانه‌ای از کتاب‌ها، مقالات داخلی و خارجی و پایان‌نامه‌ها و در روش میدانی از پرسش‌نامه محقق‌ساخته با طیف پنج‌تایی لیکرت استفاده گردیده است.

برای روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، از شاخص های آمار توصیفی در تهیه جدول های فراوانی، درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار برای اطمینان سازگاری پاسخ پرسشنامه ها در خصوص کنشگران داخلی، منطقه ای و بین المللی، عوامل کلیدی و پیشران ها و از آزمون های آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی و به منظور شناسایی اهم کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران ها از میانگین رتبه ای با آزمون فریدمن با استفاده از نرم افزارهای SPSS استفاده شده است.

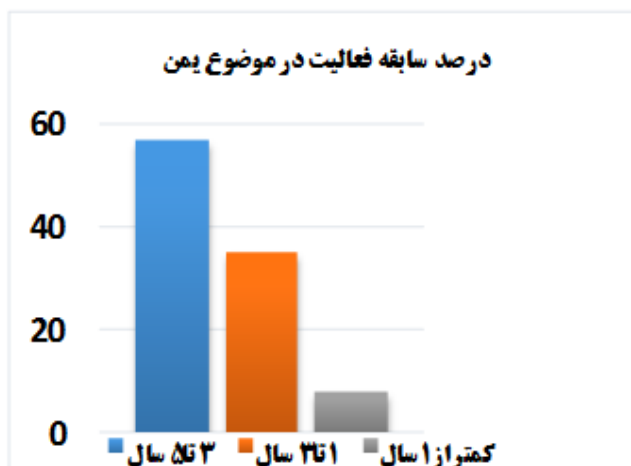
برای سنجش اعتبار تحقیق، ابتدا روایی پرسشنامه (کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران ها) به صورت صوری در مقایسه گویه های پرسشنامه با ادبیات تحقیق و چارچوب نظری تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، سپس روایی محتوای آن بر اساس نظرات خبرگان و پیش تست محاسبه گردید و میزان دقت و اعتمادپذیری با آزمون آلفای کرونباخ انجام شد و از پایایی ترکیبی به منظور سازگاری داده ها استفاده شد.

یافته ها و تجزیه و تحلیل داده ها

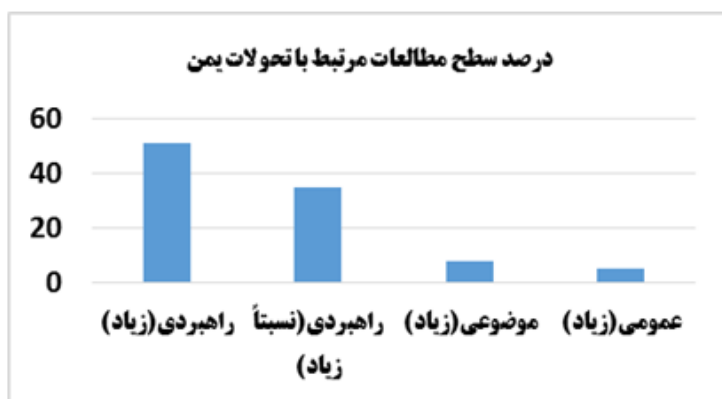
ویژگی های جمعیت شناختی نمونه آماری؛ شامل سنوات خدمتی، جایگاه سازمانی، تحصیلات و رشته تحصیلی به شرح زیر می باشد:

شکل ۲. نمودار سنوات خدمتی خبرگان

شکل ۳. میزان فعالیت در حوزه یمن

شکل ۴. سطح مطالعات خبرگان

همان‌طور که مشخص است بالغ بر ۶۵ درصد از مشارکت‌کنندگان در این پژوهش با سابقه بیشتر از ۲۰ سال که از سازمان‌ها، ارگان‌ها و نهادهایی چون مراکز آموزشی و تحقیقاتی دفاعی، دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی، دبیرخانه شورای امنیت کشور، ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت امور خارجه، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، وزارت اطلاعات، ارتش جمهوری اسلامی ایران، وزارت دفاع و پشتیبانی از نیروهای مسلح، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و وزارت کشور است، نشان‌دهنده تجربه بالای

خبرگان تحقیق می‌باشد. مقاطع تحصیلات تکمیلی، دارای رشته‌های تحصیلی اعم از امنیت ملی، روابط بین‌الملل، مطالعات منطقه‌ای، مدیریت راهبردی، حقوق بین‌الملل، آینده‌پژوهی، علوم سیاسی و غیره می‌باشند و در دو سال اخیر متوجه تحولات حوزه یمن بوده و اغلب رویکرد راهبردی به موضوع دارند؛ بنابراین می‌توان برآیند نظرات آن‌ها پیرامون تحولات سیاسی - امنیتی یمن را قابل اعتنا و مورد قبول دانست و نشان‌دهنده سطح مطلوبی از خبرگان تحقیق است.

پایایی سازه‌های تحقیق به وسیله دو ضریب آلفای کرونباخ و ضریب دیلون-گلدشت این (ضریب ترکیبی) مورد بررسی قرار گرفته است. مقدار قابل قبول برای این دو ضریب حداقل ۰/۷ است. همان‌طور که در جداول ذیل مشخص است مقادیر آلفای کرونباخ و ضریب دیلون-گلدشت این برای تمامی بیشتر از ۰,۷ است و این نشان از پایایی مناسب شاخص‌ها در خصوص سازه خود است.

جدول ۱. آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی سازه‌های پژوهش

N of Items	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	سازه
10	798.	796.	داخلی
7	771.	773.	ائتلاف ضدیمنی
6	617.	583.	منطقه‌ای نزدیک به بحران
6	788.	784.	منطقه‌ای دور از بحران
8	867.	868.	بین‌المللی
37	889.	890.	کل
34	702.	773.	تناسب کنشگران با منافع امنیت ملی ج.ا.ا.
29	882.	884.	عوامل کلیدی
14	824.	825.	نیروهای پیشران

جدول ۲. جدول نتایج آزمون رتبه‌ای کنشگران داخلی Friedman Test

میانگین رتبه‌ای Mean Rank		کنشگر داخلی
VAR00001	6.39	ارتش یمن
VAR00002	8.85	انصارالله
VAR00003	5.3	دولت هادی
VAR00004	6.59	کمیته‌های انقلابی و مردمی
VAR00005	5.8	شیوخ قبایل
VAR00006	4.45	علمای دینی
VAR00007	4.72	القاعده
VAR00008	3.14	داعش
VAR00009	4.2	جریان‌های نظامی و سیاسی
VAR00010	5.57	استقلال طلبان جنوب (حراک)

جدول ۳. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای کنشگران در قالب ائتلاف ضد یمنی Friedman Test

میانگین رتبه‌ای Mean Rank		کنشگران در قالب ائتلاف ضد یمنی
VAR00011	7.84	عربستان
VAR00012	6.41	امارات
VAR00013	3.38	بحرین
VAR00014	4.74	قطر
VAR00015	4.24	مصر
VAR00016	3.72	کویت
VAR00017	2.84	سودان،
VAR00018	2.84	جیبوتی

جدول ۴. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای کنشگران نزدیک منطقه‌ای Friedman Test

Mean Rank	میانگین رتبه‌ای	کنشگران نزدیک منطقه‌ای
VAR00019	3.84	رژیم صهیونیستی
VAR00020	4	عمان
VAR00021	1.86	اریتره
VAR00022	1.88	سومالی
VAR00023	4.7	حزب الله لبنان
VAR00024	4.72	شورای همکاری خلیج فارس

جدول ۵. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای کنشگران منطقه‌ای دور از بحران Friedman Test

Mean Rank	میانگین رتبه‌ای	کنشگران منطقه‌ای دور از بحران
VAR00025	3.22	سوریه
VAR00026	4.24	ترکیه
VAR00027	3.93	پاکستان
VAR00028	2.28	افغانستان
VAR00029	3.32	عراق
VAR00030	4.01	همکاری اسلامی

جدول ۶. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای کنشگران بین‌المللی Friedman Test

Mean Rank	میانگین رتبه‌ای	کنشگران بین‌المللی
VAR00031	3.42	چین
VAR00032	6.34	شورای امنیت
VAR00033	4.78	اتحادیه اروپا
VAR00034	7.08	آمریکا
VAR00035	5.82	روسیه
VAR00036	3.51	فرانسه
VAR00037	2.58	هند
VAR00038	2.46	سازمان کشورهای غیرمتعهد

جدول ۷. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای کل کنشگران Friedman Test

میانگین رتبه‌ای کل کنشگران Mean Rank		کنشگران		
VAR00001	27.76	ارتش یمن	کنشگران در داخل یمن	۱
VAR00002	33.93	انصارالله		2
VAR00003	24.11	دولت هادی		3
VAR00004	28.22	کمیته‌های انقلابی و مردمی		4
VAR00005	26.01	شیوخ قبایل		5
VAR00006	22.18	علمای دینی		6
VAR00007	23	القاعده		7
VAR00008	17.36	داعش		8
VAR00009	21	جریان‌های نظامی و سیاسی		9
VAR00010	25.08	استقلال‌طلبان جنوب (حراک)		10
VAR00011	34.81	عربستان	کنشگران در قالب ائتلاف ضد یمنی	11
VAR00012	25.6	امارات		12
VAR00013	12.21	بحرین		13
VAR00014	17.79	قطر		14
VAR00015	15.47	مصر		15
VAR00016	13.1	کویت		16
VAR00017	10.31	سودان		17
VAR00018	10.31	جیبوتی		18
VAR00019	21.94	رژیم صهیونیستی	کنشگران منطقه‌ای نزدیک به بحران	19
VAR00020	22.72	عمان		20
VAR00021	9.24	اریتره		21
VAR00022	9.31	سومالی		22
VAR00023	27.08	حزب‌الله لبنان		23
VAR00024	27.11	شورای همکاری خلیج (فارس)		24
VAR00025	10.43	سوریه	کنشگران منطقه‌ای دور از بحران	25
VAR00026	15.25	ترکیه		26
VAR00027	13.71	پاکستان		27
VAR00028	6.54	افغانستان		28
VAR00029	10.93	عراق		29
VAR00030	14.57	همکاری اسلامی		30

میانگین رتبه‌ای کل Mean Rank کنگران		کنشگران		
VAR00031	15.64	چین	رتبه کنگران مللی	31
VAR00032	28.9	شورای امنیت		32
VAR00033	22	اتحادیه اروپا		33
VAR00034	32.26	آمریکا		34
VAR00035	26.4	روسیه		35
VAR00036	16.5	فرانسه		36
VAR00037	11.5	هند		37
VAR00038	10.71	سازمان کشورهای غیرمتعهد		38

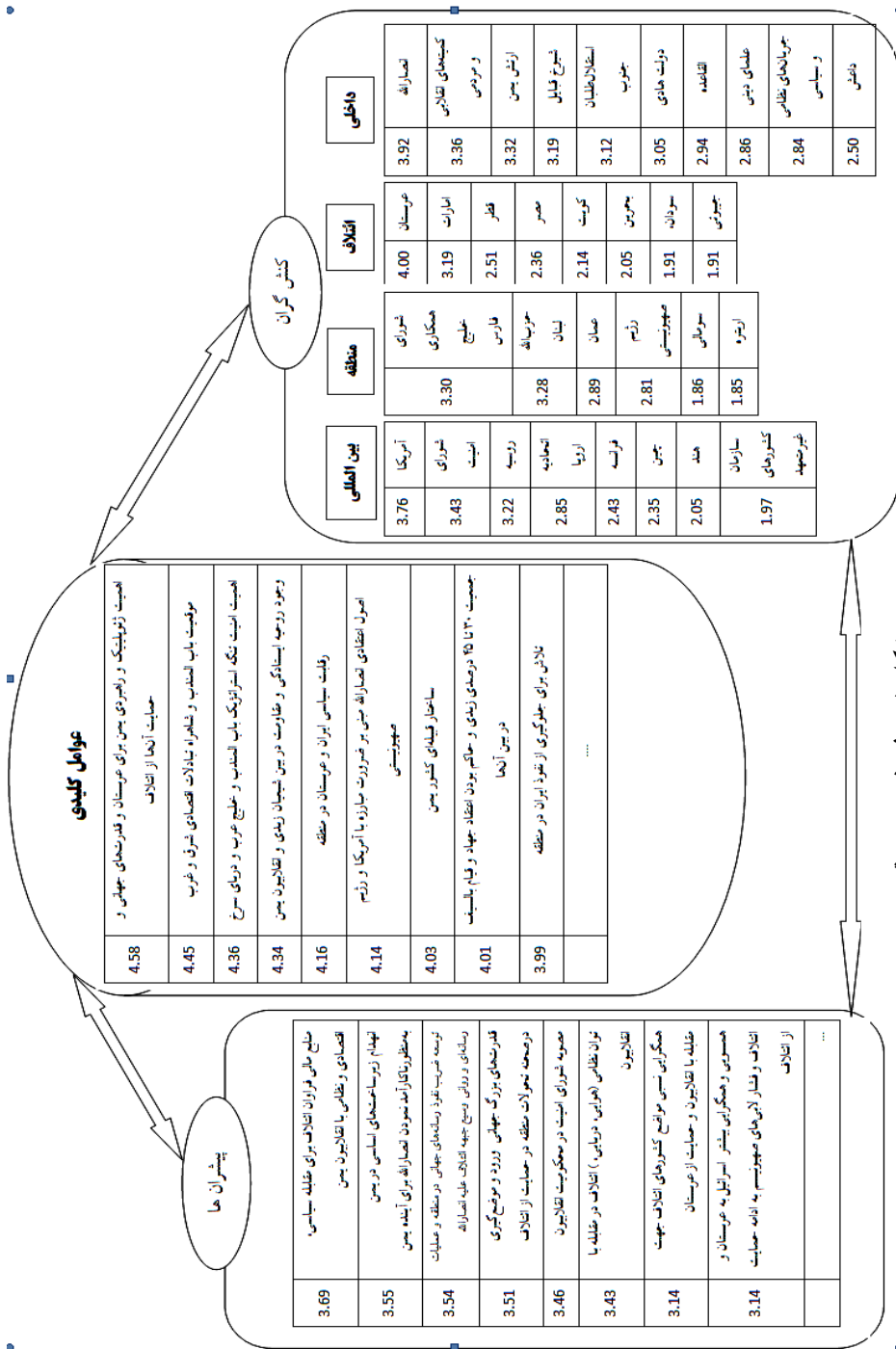
جدول ۸. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای عوامل کلیدی Friedman Test

میانگین رتبه‌ای Mean Rank		عامل کلیدی
VAR00001	5.04	اهمیت ژئوپلیتیک و راهبردی یمن برای عربستان و قدرت‌های جهانی و حمایت آن‌ها از ائتلاف
VAR00002	14.65	موقعیت باب المندب و شاهراه تبادلات اقتصادی شرق و غرب
VAR00003	11.97	اهمیت امنیت تنگه استراتژیک باب المندب و خلیج عرب و دریای سرخ
VAR00004	21.62	وجود روحیه ایستادگی و مقاومت در بین شیعیان زیدی و انقلابیون یمن
VAR00005	12.84	رقابت سیاسی ایران و عربستان در منطقه
VAR00006	13.5	اصول اعتقادی انصارالله مبنی بر ضرورت مبارزه با آمریکا و رژیم صهیونیستی (پرچم انصارالله)
VAR00007	17	ساختار قبیله‌ای کشور یمن
VAR00008	17.15	جمعیت ۳۰ تا ۴۵ درصدی زیدی و حاکم بودن اعتقاد جهاد و قیام بالسيف در بین آن‌ها
VAR00009	20.2	تلاش برای جلوگیری از نفوذ ایران در منطقه
VAR00010	15.68	کاهش نفوذ و قدرت و توان سنتی عربستان در یمن
VAR00011	12.77	تشکیل و همگرایی ائتلاف با محوریت عربستان برای مقابله با انصار الله
VAR00012	22.41	میزان حمایت آشکار و پنهان (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظامی) ج.ا.ا از انصار الله
VAR00013	19.16	تقویت و توسعه محور مقاومت علیه رژیم صهیونیستی
VAR00014	16.23	تلاش غرب و کشورهای منطقه برای جلوگیری از نفوذ و تکثیر جریان انقلاب اسلامی
VAR00015	16.16	بیکاری و فقر رایج و غالب در مردم یمن

میانگین رتبه‌ای Mean Rank		عامل کلیدی
VAR00016	18.46	آمار شهدای غیرنظامی و افزایش نفرت عمومی علیه عربستان و حامیان آن
VAR00017	11.16	گسترش حضور و فعالیت داعش و القاعده در یمن
VAR00018	9.27	محاصره اقتصادی و بروز قحطی و گرسنگی و بیماری در مردم یمن
VAR00019	11.62	تسلیمات سنگین و نیمه‌سنگین انقلابیون و انصارالله از یکسو و ائتلاف از سوی دیگر
VAR00020	21.18	تأثیرپذیری برخی از رهبران قبایل از کمک‌های اقتصادی ائتلاف عربی
VAR00021	13.57	ذخایر عظیم نفت و گاز یمن
VAR00022	15.59	قدرت نفوذ و عملیات نظامی یمنی‌ها در عربستان
VAR00023	14.19	بهرمندی از سواحل طولانی یمن برای (ترانزیت کالا، توریسم، شیلات و ...)
VAR00024	10.78	اهمیت امنیت رژیم صهیونیستی در منطقه متأثر از تحولات یمن
VAR00025	12.93	آمار هلاکت نیروهای مهاجم و مزدور در محیط یمن و محیط ائتلاف
VAR00026	12.85	اهمیت امنیت چاه‌ها و مناطق نفتی عربستان
VAR00027	16.81	فشار بر ایران به منظور کوتاه آمدن از تحرکات در منطقه
VAR00028	17.55	تلاش برای ترغیب سازمان‌های غیردولتی (NGO) به محکومیت عربستان در مجامع بین‌المللی
VAR00029	12.65	ایده و طرح ساخت مرکز منطقه‌ای تجارت جهانی در جنوب یمن (مدینه النور)

جدول ۹. نتایج آزمون میانگین رتبه‌ای پیشران‌ها Friedman Test

میانگین رتبه‌ای Mean Rank		عنوان پیشران
VAR0001	۵,۶۹	توسعه ضریب نفوذ رسانه‌های جهانی در منطقه و عملیات رسانه‌ای و روانی وسیع جبهه ائتلاف علیه انصارالله
VAR0002	۴,۳۸	حذف نقش اجرایی عربستان از قطعنامه ۲۲۱۶ توسط شورای امنیت
VAR0003	۲,۶۸	فشار حزب حاکم ریاست جمهوری آمریکا جهت حل و فصل مسئله
VAR0004	۴,۵	همگرایی نسبی مواضع کشورهای ائتلاف جهت مقابله با انقلابیون و حمایت از عربستان
VAR0005	۵,۹۷	منابع مالی فراوان ائتلاف برای مقابله سیاسی، اقتصادی و نظامی با انقلابیون یمن
VAR0006	۴,۸۸	همسویی و همگرایی بیشتر رژیم صهیونیستی به عربستان و ائتلاف و فشار لابی‌های صهیونیسم به ادامه حمایت از ائتلاف
VAR0007	۵,۹۶	انهدام زیرساخت‌های اساسی در یمن به منظور ناکارآمد نمودن انصارالله برای آینده یمن
VAR0008	۵,۳۴	توان نظامی (هوایی، دریایی)، ائتلاف در مقابله با انقلابیون
VAR0009	۵,۶۱	مصوبه شورای امنیت در محکومیت انقلابیون

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

محیط پیرامونی جهان سرشار از عدم قطعیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای تازه است. آینده‌پژوهی نه فقط با دانسته‌ها، بلکه با گمان‌ها و عدم قطعیت‌ها سروکار دارد و می‌کوشد تا با آمیختن گمان و یقین، افق‌های پیشرفت بشر را به کاراترین شکل ممکن تصویر کند. با عنایت به پیچیدگی، پویایی، ابهام و به‌خصوص عدم قطعیت در موضوعات مربوط به مسائل تحولات سیاسی - امنیتی یمن، شناسایی کنشگران، عوامل کلیدی و پیشران‌ها به این مهم کمک شایانی می‌نماید. بر اساس نتایج تحقیق، مهم‌ترین کنشگران تحولات سیاسی - امنیتی یمن عبارت‌اند از: عربستان، انصارالله، آمریکا، شورای امنیت، کمیته‌های انقلابی و مردمی، ارتش یمن، شورای همکاری خلیج (فارس)، حزب‌الله لبنان، روسیه، شیوخ قبایل، امارات، استقلال‌طلبان جنوب (حراک)، دولت منصور هادی، القاعده، عمان، علمای دینی، اتحادیه اروپا، رژیم صهیونیستی، جریان‌های نظامی و سیاسی، قطر، داعش، فرانسه، چین، مصر، ترکیه، شورای همکاری اسلامی، پاکستان، کویت، بحرین، هند، عراق، سازمان کشورهای غیرمتعهد، سوریه، سودان و جیبوتی و میانگین رتبه‌ای عوامل کلیدی به ترتیب شامل اهمیت ژئوپلیتیک و راهبردی یمن برای عربستان و قدرت‌های جهانی و حمایت آن‌ها از ائتلاف، میزان حمایت آشکار و پنهان (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظامی) ج.ا.ا از انصارالله، وجود روحیه ایستادگی و مقاومت در بین شیعیان زیدی و انقلابیون یمن، تأثیرپذیری برخی از رهبران قبایل از کمک‌های اقتصادی ائتلاف عربی، تلاش برای جلوگیری از نفوذ ایران در منطقه، تقویت و توسعه محور مقاومت علیه رژیم صهیونیستی، آمار شهدای غیرنظامی و افزایش نفرت عمومی علیه عربستان و حامیان آن، تلاش برای ترغیب سازمان‌های غیردولتی (NGO) به محکومیت عربستان در مجامع بین‌المللی، جمعیت ۳۰ تا ۴۵ درصدی زیدی و حاکم بودن اعتقاد جهاد و قیام بالسیف در بین آن‌ها، ساختار قبیله‌ای کشور یمن، فشار بر ایران به‌منظور کوتاه آمدن از تحرکات در منطقه، تلاش غرب و کشورهای منطقه برای جلوگیری از نفوذ و تکثیر جریان انقلاب اسلامی، بیکاری و فقر رایج و غالب در مردم یمن، کاهش نفوذ و قدرت و

توان سنتی عربستان در یمن، قدرت نفوذ و عملیات نظامی یمنی‌ها در عربستان، موقعیت باب‌المنذب و شاهراه تبادلات اقتصادی شرق و غرب، بهره‌مندی از سواحل طولانی یمن برای (ترانزیت کالا، توریسم، شیلات و ...)، ذخایر عظیم نفت و گاز یمن، اصول اعتقادی انصارالله مبنی بر ضرورت مبارزه با آمریکا و رژیم صهیونیستی (پرچم انصارالله)، آمار هلاکت نیروهای مهاجم و مزدور در محیط یمن و محیط ائتلاف، اهمیت امنیت چاه‌ها و مناطق نفتی عربستان، رقابت سیاسی ایران و عربستان در منطقه، تشکیل و همگرایی ائتلاف با محوریت عربستان برای مقابله با انصارالله، ایده و طرح ساخت مرکز منطقه‌ای برای تجارت جهانی در جنوب یمن (مدینه النور)، اهمیت امنیت تنگه استراتژیک باب‌المنذب و خلیج عرب و دریای سرخ، تسلیحات سنگین و نیمه‌سنگین انقلابیون و انصارالله از یکسو و ائتلاف از سوی دیگر، گسترش حضور و فعالیت داعش و القاعده در یمن، اهمیت امنیت رژیم صهیونیستی در منطقه متأثر از تحولات یمن و محاصره اقتصادی و بروز قحطی و گرسنگی و بیماری در مردم یمن می‌باشد و پیشران‌های مؤثر بر تحولات سیاسی - امنیتی یمن از منظر خبرگان به ترتیب به شرح منابع مالی فراوان ائتلاف برای مقابله سیاسی، اقتصادی و نظامی با انقلابیون یمن، انهدام زیرساخت‌های اساسی در یمن به منظور ناکارآمد نمودن انصارالله برای آینده یمن، توسعه ضریب نفوذ رسانه‌های جهانی در منطقه و عملیات رسانه‌ای و روانی وسیع جبهه ائتلاف علیه انصارالله، مصوبه شورای امنیت در محکومیت انقلابیون، توان نظامی (هوایی، دریایی)، ائتلاف در مقابله با انقلابیون، همسویی و همگرایی بیشتر رژیم صهیونیستی به عربستان و ائتلاف و فشار لابی‌های صهیونیسم به ادامه حمایت از ائتلاف، همگرایی نسبی مواضع کشورهای ائتلاف جهت مقابله با انقلابیون و حمایت از عربستان، حذف نقش اجرایی عربستان از قطعنامه ۲۲۱۶ توسط شورای امنیت و فشار حزب حاکم ریاست جمهوری آمریکا جهت حل و فصل مسئله است.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- اسدی، مجید (۱۳۸۲)، بررسی نقش اسلام در تحولات خاورمیانه (مطالعه موردی یمن)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان - دانشکده ادبیات و علوم انسانی - گروه علوم سیاسی، روابط بین‌الملل.
- بیات، مرتضی (۱۳۹۰)، تأثیر جبهه مقاومت اسلامی، رهبری ایران بر ژئوپلیتیک خاورمیانه (بررسی موردی الحوثی‌ها در یمن)، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- بیرامی سقرلو، اکبر (۱۳۹۳)، بررسی رقابت ایران و عربستان در موضوع یمن در تحولات سیاسی اخیر یمن، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز، دانشکده علوم سیاسی.
- تالشان، حسن (۱۳۹۱)، انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر تحولات ژئوپلیتیک شیعه در یمن، فصلنامه علمی - پژوهشی شیعه‌شناسی، شماره ۴۰.
- ثروتی، محسن و مظلوم، علی (۱۳۸۹)، راهنمای تدوین دکترین، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- چرماک، جی توماس (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، ترجمه سعید خزایی، تهران: انتشارات علم‌آفرین.
- حسنی، حسن (۱۳۹۱)، عوامل مؤثر بر سیاست‌های شورای همکاری خلیج فارس در قبال تحولات بحرین و یمن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی، رشته مطالعات منطقه‌ای گرایش خاورمیانه.
- خزایی، سعید (۱۳۸۸)، روش‌های آینده‌نگاری، جلد ۱، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- راجح، عبدالرحمن (۱۳۸۸)، بررسی موانع دموکراسی در کشورهای عربی (بررسی موردی یمن)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- راستیان، محمدجواد (۱۳۹۱)، بررسی مقایسه‌ای نقش آمریکا در تحولات مصر و یمن سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی.
- زالی، نادر (۱۳۹۲)، آینده‌نگاری راهبردی در برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، پژوهشکده مطالعات راهبردی شفیعی اردستانی و همکاران، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم فناوری دفاعی.
- سلحشور، محمدحسین (۱۳۹۳)، اهمیت ژئوپلیتیکی و فوق‌استراتژیک یمن در منطقه خاورمیانه و نقش جنبش انصارالله در منطقه، دانشگاه پیام نور تهران.
- شایسته‌فرد، رضا (۱۳۹۱)، آسیب‌شناسی گفتمان بیداری اسلامی پنج‌ساله اخیر در بحرین و یمن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده علوم سیاسی.

- صادقی، حسین و احمدیان، حسن (۱۳۸۹)، دگرگونی جایگاه منطقه‌ای یمن؛ امکانات و چالش‌ها، فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد، سال نوزدهم، شماره ۵۶.
- علیزاده، عزیز؛ وحیدی مطلق، وحید و ناظمی، امیر (۱۳۸۷)، سناریونگاری یا برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها، علل اهمیت تحولات یمن و سناریوهای پیش‌رو، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی.

ب. منابع انگلیسی

- Abel Riu, Ainhoa Ruiz, Tica Font & Camino Simarro, **Saudi Arabia and Bombings in Yemen - The responsibilities of the Spanish State**. Delas center for peace studies.
- Catrina Aiena, (2015), **The War in Yemen: Sacrificing Human Rights in The Name of an Illegitimate War**. Islamic Human Rights Commission.
- Peter Salisbury, (2015), **Yemen and the Saudi-Iranian 'Cold War'**, Middle East and North Africa Programme.
- United States Policy & Yemen's Armed Conflict. The Yemen Peace Project 2015.